УДК 821.512.145

Л.Ш. Галиева

БӨЕК ВАТАН СУГЫШЫ ЧОРЫНДА КАЗАНДАГЫ ӘДӘБИ ТОРМЫШ

Данная статья является кратким обзором литературной жизни Казани в годы Великой Отечественной войны. Основная ее цель заключается в обобщении имеющихся фактов по истории татарской литературы военного периода на основе опубликованных источников и представления их в хронологическом порядке. Для передачи общей картины рассматриваемого периода, автор статьи первоначально обращается к литературным событиям начала 40-х гг. XX столетия. Именно они помогают более точно передать довоенную литературную жизнь Казани. Наиболее значимые явления в литературной жизни города в годы войны были зафиксированы в пятом томе «Истории татарской литературы» в шести томах, в летописи истории татарской советской литературы «Әдәбият баскычлары» («Ступени литературы»), в книгах, написанных по поводу юбилеев Татарского книжного издательства, Союза писателей Республики Татарстан и Института языка, литературы и истории. Отличительной особенностью статьи является сопоставление конкретных литературных фактов с воспоминаниями и письмами писателей, творческих деятелей, что придает исследованию некую новизну. Восстановление хронологии литературной жизни города подобным образом позволяет более полно и ярко представить деятельность писателей-тыловиков, те условия, в которых им приходилось заниматься творческой, издательской, редакторской деятельностью, запечатлеть достижения и потери татарской литературы и литературоведения в годы войны.

Ключевые слова: история татарской литературы, Великая Отечественная война, литературная жизнь, Муса Джалиль, Гази Кашшаф, журнал «Совет әдәбияты», Дом печати, Союз писателей Татарстана, Татарское книжное издательство.

This article is a brief overview of the literary life of Kazan during the Great Patriotic War. Its main goal is to summarize the available facts on the history of Tatar literature during the war period based on published sources and present them in chronological order. To convey the general picture of the period under consideration, the author of the article initially turns to the literary events of the early 1940s. They help to more accurately convey the pre-war literary life of Kazan. The most significant events in the literary life of the city during the war were recorded in the fifth volume of the “History of Tatar Literature” in six volumes, in the chronicle of the history of Tatar Soviet literature “Adabiyat ba skychlary” (“Steps of Literature”), in books written on the occasion of the anniversaries of the Tatar Book Publishing House, the Union of Writers of the Republic of Tatarstan and the Institute of Language, Literature and History. A distinctive feature of the article is the comparison of specific literary facts with the memoirs and letters of writers and creative figures, which gives the study a certain novelty. Restoring the chronology of the literary life of the city in this way allows us to more fully and vividly present the activities of writers-home frontiersmen, the conditions in which they had to engage in creative, publishing, editorial

activities, to capture the achievements and losses of Tatar literature and literary criticism during the war.

Keywords: history of Tatar literature, Great Patriotic War, literary life, Musa Jalil, Gazi Kashshaf, magazine “Sovet adabiyaty”, House of Printing, Union of Writers of Tatarstan, Tatar Book Publishing House.

Татар әдәбияты тарихында Бөек Ватан сугышы чоры әдәбиятын күзаллау өчен иң элек XX гасырның 40 нчы еллары башында Казандагы әдәби тормыш вакыйгаларын барлау сорала. Әлеге чор әдәби хәрәкәте алты томда дөнья күргән «Татар әдәбияты тарихы» хезмәтенең бишенче томында (Н. Гыйззәтуллинның «Әдәби хәрәкәт» мәкаләсе) [5], «Әдәбият баскычлары» дип исемләнгән татар совет әдәбияты елъязмасында [1], язучы Равил Фәйзуллин тарафыннан Татарстан Язучылар берлеге турында чыгарылган китапта [20], «Матбугат йорты – гомер китабы: истәлек-хатирәләр» җыентыгында [13], Татарстан китап нәшриятының 100 еллыгы уңаеннан басылып чыккан хезмәттә [17], кайбер мәсьәләләр аерым авторларның язмаларында карала. Мәкалә кысаларында билгеле фактларны бер тәртиптә урнаштырып, Бөек Ватан сугышы чорында Казандагы әдәби тормышка кыскача күзәтү ясау максат итеп куелды.

Бер яктан, Бөек Ватан сугышына кадәрге еллар татар әдәбияты тарихы өчен мөһим вакыйгаларга бай була. 1940 елда «Совет әдәбияты» журналында «Идегәй» дастаны бастырыла. Шул ук журналда 1941 елда Мөхәммәт Галинең «Өмми Камал китабы», Нәкый Исәнбәтнең «Казан ханлыгы чорыннан Мөхәммәдьяр Мәхмүд углы» дип исемләнгән мәкаләләре дөнья күрә. Ягъни Урта гасырлар әдәбиятын өйрәнү буенча ныклы адымнар ясала.

1940 елның 26 августындагы Политбюро карары нигезендә 1941 елның август аенда Мәскәүдә Татар сәнгате декадасы үтәргә тиеш була. Иҗади җәмәгатьчелекнең күп өлеше нәкъ шул чарага әзерлек эшендә катнаша. Сугыш башлану сәбәпле декада уздырылмый кала. 1957 елда Мәскәүдә үткәрелгән татар әдәбияты һәм сәнгате декадасыннан соң, Г. Кашшаф шундый истәлеге белән уртаклаша: «Безнең декаданың тарихы озын. Беренче тапкыр декадага әзерләнә башлаганда, Вил Ганиев, Гариф Ахунов, Илдар Юзеев, Рафаил Төхфәтуллин кебек яшьләрне берни дә борчымаган да, дулкынландырмаган да. Алар әле ул вакытта «Такташ абый»ларының шигырьләрен ятлап, колхоз авылының инеш буйларында каз куып йөргән малайлар. ...Әйе, 1941 елда, декадага әзерләнеп йөргәндә, безнең арабызда Гадел Кутуй, Нур Баян, Абдулла Алиш, Муса Җәлил кебек тынгысыз, ярсу йөрәкле иптәшләребез бар иде. Ул вакытта Муса белән Кутуй нинди дәрт белән, нинди ашкыну белән әле Язучылар союзында, әле сәнгать эшләре идарәсендә, әле редакцияләрдә, әле театрларда эшләп йөриләр иде, һәрнәрсәгә аларның кулы житә, һәр эшкә алар өлгерәләр иде» [11: 72]. 1941 елда узасы декадада Мәскәү тамашачысына М. Җәлил поэмасы нигезендә композитор Н. Җиһанов тарафыннан

иҗат ителгән «Алтынчәч» операсын күрсәтү планлаштырыла. Р. Ишморатның 1957 елда үткәрелгән татар әдәбияты һәм сәнгате декадасы кысаларында сәхнәгә куелган «Үлемсез җыр» героик драмасында М. Җәлил иленә герой-шагыйрь буларак әйләнеп кайта.

Шулар белән бергә, әлеге елларда татар дөньясында репрессияләр шаукымы үзен шактый сиздерә әле. 1938 елдан Ф. Кәрим төрмә газабы кичерә. 1940 елның 27 февралендә суд Гали Рәхимне 8 елга лагерьга җибәрергә хөкем итә. 1940 елның 24 августында Ф. Бурнашны алып китәләр. 1940 елның 18 ноябрендә Х. Туфан кулга алына һәм сөргенгә сөрелә.

Бөек Ватан сугышының беренче көннәреннән үк татар шагыйрьләре матбугат битләрендә дошманга каршы торырга чакырган шигырьләрен бастыра башлыйлар. Мисал өчен, 1941 елның 24 июнендә «Кызыл Татарстан» газетасында К. Нәҗминең «Фашизмга үлем», Г. Кутуйның «Коммунизм өчен», С. Батталның «Хаклык бездә! Җиңү безнеке!», Ә. Фәйзинең «Һәркем үзенең көчен барласын!» исемле шигырьләре дөнья күрә. 28 июньдә Язучылар берлеге эшчәнлеген хәрби вазгыятькә яраклаштыру турында мәсьәлә күтәрелә: «Моннан соң Союзның бөтен эшчәнлеге дошманны тар-мар итүгә юнәлтелгән булырга тиеш» [1: 207]. 3 июль көнне Татарстан язучыларының гомуми җыелышы уза, анда түбәндәге карарлар кабул ителә: «1) Язучыларның ПВХО төркемен оештырырга, беренче занятиене 6 июльдә үткәрергә; 2) 5 июльдә язучыларның Тукай исемендәге кабинетында сугышка һәм фашизмга каршы җырлар һәм патриотик музыка тыңлау уздырырга; 3) якын араларда фашизмга каршы кичә оештырырга» [1: 207–208]. «Совет әдәбияты» журналының август ае санында язучылар тарафыннан хикәяләрдән, шигырьләрдән торган «Ватан өчен» дигән җыентыкның әзерләнүе һәм нәшриятка тапшырылуы, язучыларның оборона фондына акча, җылы киемнәр җыюы, Язучылар берлеге каршында агитация һәм пропаганда бүлеге оештырылу турында хәбәр ителә [3: 95]. Аның әгъзалары булып Ш. Маннур, Т. Гыйззәт, Р. Ишморат һәм Г. Кутуй сайлана.

Билгеге булганча, сугышта 124 татар язучысы катнаша, шуларның 34 е сугыш кырында ятып кала [18: 6]. Тарихчы А. Кәбирова язганча, сугышның беренче елында Язучылар берлегендә торган 53 язучыдан 25 кеше фронтка китә [9: 396]. Алар арасында М. Җәлил, А. Алиш, Г. Кутуй һәм башкалар кебек шактый танылган язучылар да була. Шунысы аяныч: сугышның беренче елларында сугышка киткән язучылар фронтка язучы статусында китми, гади солдат булып алына. Тарихчы-галимә язганча, моның сәбәбе – илдә милли интеллигенция вәкилләрен саклап калу механизмы булмау. Бу факт М. Җәлилнең Г. Кашшафка язган хатында теркәлеп калган: «...Ты пиши мне такие теплые, дружеские “рекомендательные” письма. Я хочу приносить пользу и своим поэтическим пером. Ты, может быть, кроме писем, пришлешь мне и справку о том, что я писатель, член ССП (а то у меня нет никаких таких документов)» [15: 19]. Бары тик 1942 елда «Мат-

бугат өлкәсендә партиянең иң әһәмиятле бурычлары турында» карар кабул ителгәннән соң гына, фронтларда милли телләрдә хәрби газеталар чыгарыла башлый, татар язучыларының күбесе әлеге басмаларга корреспондент булып китә [5: 14].

Бөек Ватан сугышы чорында Казандагы әдәби тормыш Бауман урамында урнашкан Матбугат йорты белән тыгыз бәйләнгән. Сугыш елларында биредә Татгосиздат, язучыларның Г. Тукай исемендәге клубы, республикадагы иң зур китап кибете, Татарстан Язучылар берлеге идарәсе, «Совет әдәбияты» журналы редакциясе урнаша. Сугыш башланган елны Тукай клубында Мәскәүдән эвакуацияләнгән язучылар туктала. Биредә 1941 елның көзендә А. Толстой, 1942 елда А. Фадеев чыгыш ясый. Татар язучыларының күбесен фронтка нәкъ менә Тукай клубыннан озаталар. М. Җәлилнең фронтка китүенә бәйле кичәне композитор Җәүдәт Фәйзи болай дип искә төшерә: «Кичә күңелле үтте. Күп речьлар сөйләнде. Рус шагыйре Алексей Сурков белән тәрҗемәче Семён Липкин Мусага батырлыклар теләделәр... Шунысы истә: үзенең чыгышында ул үзен иң элек гражданин-коммунист, аннан соң гына шагыйрь диде, өлкән политрук буларак, Ватанына тугры хезмәт итәчәген белдерде һәм җиңү безнең якта булачагына шикләнүсез ышануын әйтте. Вакыт бик соң иде. Күп иптәшләр Муса белән саубуллашып, аңар исәнлек теләп таралыштылар. Муса мине үз яныннан җибәрми. Берничә генә кеше калдык. Эстрадада рояль янында утырабыз. Ул минем уйнавымны сорады. Һаман шул “Ташкыннар” драмасына язылган Гайнавал җырын уйната. Үзе җыр башлый, башкалар кушыла:

Телеграм баганасын
Олы юлга кем куйган?
Китәсем килеп китмәдем,
Туган илдән кем туйган?

Без иртән сәгать дүртләрдә генә таралыштык» [19: 79].

Тукай клубында фронттан кайткан язучылар белән очрашулар да оештырыла. 1943 елның март-апрель айларында фронттан Ф. Кәрим, М. Максуд һәм Х. Госман кайтып китәләр. Әлеге очрашуда Ф. Кәрим «Разведчик язмалары» әсәрен, Х. Госман үз повестеннән өзекләр, М. Максуд шигырьләрен укый. Бу хакта мәгълүмат «Кызыл Татарстан» газетасының 4 апрель санында җиткерелә [21].

Тукай клубында шулай ук юбилей кичәләре һәм язучыларның гомуми җыелышлары үткәрелә. Биредә М. Лермонтов, М. Горький һ. б. танылган язучыларның (1942 елда – Г. Тукай, 1943 елда – Г. Камал) кичәләре оештырыла.

Җыелышларның берсендә, 1944 елның февраль аенда, өлкә комитеты сәркатибе сугыш чорында язучыларның бурычлары һәм Г. Кашшаф «Сугыш чорында татар әдәбияты» дигән темаларга чыгыш ясыйлар. Г. Кашшаф истәлегеннән: «Бөек Ватан сугышы еллары хәтердә нык уелып калган. Партиянең Татарстан өлкә комитеты

“Совет әдәбияты” журналын саклап калырга булды. Шул ук вакытта аппараттагы әдәби хезмәткәр штаты кыскартылды. Ул чакта журнални Гомәр Бәширов редакцияли иде. Озак та узмастан, партия оешмасы аны фронтка, озак сроклы командировкага җибәрде. Бөтен эш Абдулла Гомәр җилкәсенә авып калды. 1942 елда Гомәр Бәшировны мин алыштырдым. Гомәр Бәширов Татарстан радиосының баш мөхәррире итеп билгеләнде. Журналда хәл авырлыгына котып салкыннары килеп кушылды. 1941 елның кышыннан бирле Матбугат йорты ягылмый иде. Менә без Абдулла Гомәр белән икәү “Совет әдәбияты” журналының нәүбәттәге санын әзерлибез. Бүлмәдә бер сәгатьтән артык утырып булмый. Салкын үзәккә үтә. Һәм без урамнан әйләнеп керәбез. Матбугат йортына караганда урамда җылырак шикелле тоела безгә...» [12: 154–155].

Сугыш сузылган саен, кыенлыклар арта гына бара. Типографиядәге авырлыклар, кәгазь кытлыгы, бастырасы материалларның азлыгы, хезмәткәрләр саны кыскару... Шулар өстенә «Совет әдәбияты» журналының баш мөхәррире Г. Кашшаф 1943 елның октябрендә Язучылар оешмасының җитәкчесе итеп сайлана. 1943 елның җәендә журналның типографиядә җыелмыйча яткан саннары җидегә җитә. Фронттан исә журнални сорап хатлар килеп кенә тора. Фронтовик язучылар Казанның бик әкрен кыймылдавы, журнал саннарының килеп җитмәве турында хатлар юллыйлар. Ниһаять, 1943 елда бер төркем язучылар Мәскәүдә А. Фадеев белән очрашканнан соң гына, хәлләр уңай якка үзгәрә. Шуннан соң журналның тиражы 3 мәртәбә арттырыла [12: 155].

Сугыш еллары татар вакытлы матбугатына да сизелерлек йогынты ясый, күп кенә басмалар чыгудан туктый. Мисал өчен, «Совет мәктәбе» журналы (бүгенге көндә «Мәгариф») 1941–1948 елларда басылмый. Шагыйрь М. Җәлил оештырып җибәргән «Кечкенә иптәшләр» (1924–1928 елларда «Кечкенә иптәшләр», 1928–1932 елларда «Октябрь баласы», 1933–1941 елларда «Пионер каләме», бүгенге көндә «Ялкын» журналы) 1941–1950 елларда чыкмый. Бүген «Татарстан яшьләре» буларак билгеле «Яшь сталинчы» газетасы 1942 елның мартында чыгудан туктап, 1949 елның август аенда гына кабат тергезелә. «Азат хатын» (хәзерге «Сөембикә») журналы 1941–1957 елларда басылмый. «Ватаным Татарстан» (совет чорында «Кызыл Татарстан, «Совет Татарстаны», «Социалистик Татарстан» исеме белән басылып килгән) газетасы хезмәткәре Мәрьям Дибаева болай дип искә төшерә: «...һич уйламаганда, көтмәгәндә илебезгә сугыш арбасы дөбердәп килеп керде. Матбугат йорты үзендә эшләүче ир-егетләрне күпләп-күпләп фронтка озата башлады. Балалар һәм яшьләр газеталары, “Совет әдәбияты”ннан башка барлык журналлар чыгудан туктады. Матбугат йорты бөтенләй бушап калгандай булды. Ябылган редакцияләрдән күчкән башка иптәшләр белән бергә мин дә “Кызыл Татарстан”да эшли башладым» [6: 93]. М. Дибаева эшләгән «Яшь ленинчы» газетасы (хәзерге «Сабантуй» журналы) 1941 елдан

алып 1960 елга кадәр «Кызыл Татарстан» газетасы битләрендә «Пионер бите» дип исемләнгән сәхифә буларак тәкъдим ителә.

«Совет әдәбияты» журналы – авыр сугыш елларында да чыгудан туктамаган басмаларның берсе. Бу, күпмедер дәрәҗәдә, редакция, Г. Кашшаф эшчәнлекләре белән дә бәйле. Р. Фәйзуллин юкка гына аны сугыш чорында иң төп фигураларның берсе дип атамый [20: 35]. Күп кенә фронтовик язучылар нәкъ менә аның белән хат алыша. М. Җәлил исә аңа васыятен җибәрә. Язучы А. Шамовның кызы Әлфия Шамова тарафыннан сугышта катнашкан язучыларның фронт хатлары һәм бүләкләү кәгазьләре тупланган җыентыкта 500 дән артык хатның 100 дән артыгы Гази Кашшафка адресланган [15]. Бу хатларда, беренче чиратта, фронтовик язучылар, үз гаиләләрен, иҗатларын кайгыртып, берлек җитәкчесенә, «Совет әдәбияты» журналы мөхәрриренә мөрәҗәгать итәләр. Шул ук вакытта алар фронтта чыга торган газеталарга бастыру өчен материал сорап та хатлар юллыйлар. Билгеле булганча, фронтларда 16 исемдә татарча газета бастырыла («Ватан өчен», «Алга, дошман өстенә», «Сталин байрагы», «Кызыл сугышчы» һ. б.) [23: 137–150]. Аларны чыгаруда даими хәрби хезмәттәге яисә командировкага килгән язучылар, журналистлар катнаша: Г. Бәширов, М. Әмир, Ш. Маннур, А. Шамов, Р. Ишморат һ. б.

Сугыш елларында әдәбият фәне, милли мәгариф үсешендә дә уңай күренешләр күзәтелә. 1943 елда Казан дәүләт университетында Маһинур Гайнулла кызы Фәйзуллина татар хатын-кызлары арасында беренчеләрдән булып «Бөек шагыйрь Габдулла Тукайның буржуаз-демократик революция елларында иҗат эшчәнлеге» дигән темага кандидатлык диссертациясе яклый [10: 93]. Ул сугышка кадәр үк М. Җәлил белән таныш була, шагыйрь иҗатына багышлап, «Совет әдәбияты» журналында мәкалә бастыра.

«1944 елның 1 июненнән В.И. Ульянов-Ленин исемендәге Казан дәүләт университетында татар теле һәм әдәбияты кафедрасы ачылу турындагы приказ чыга һәм аңа 4 штат бирелә» [8: 52]. Биредәге беренче мөгаллимнәр арасында Тел, әдәбият һәм тарих институты галимнәре дә бар. Әлеге бүлекнең мөдире итеп филология фәннәре кандидаты, доцент Рабига Афзал кызы Хәкимова билгеләнә. «Кафедрада Рабига Афзаловна оештыру һәм методик эшләрне, уку планнарын һәм программалар төзүне, фәнни хезмәткәрләр туплауны, студентлар кабул итүне, тәрбия эшләрен алып бара. Үзе немец, рус, башкорт һәм татар телләрен яхшы белә. Шулай ук казах, кыргыз телләрендә дә аралаша ала. Конференцияләрдә югары дәрәҗәдә фәнни чыгышлар ясый» [2: 135].

Татар әдәбиятын фәнни нигездә өйрәнү юнәлешендә Тел, әдәбият һәм тарих институтында эшләгән галимнәрне дә санап узарга мөмкин. Билгеле булганча, сугыш елларында «Идегәй» дастанын, татар халкының Урта гасырлар тарихын, әдәбиятын өйрәнү активлаша. Бу уңайдан Х. Ярми эшчәнлеге аерылып тора. Кызганычка

каршы, 1944 елның 9 августында ВКП(б) Үзәк Комитеты чыгарган «Татарстан партия оешмасында масса-сәяси һәм идеология эшенең торышы һәм аны яхшырту чаралары турында»гы карар нигезендә бу өлкәдәге эзләнүләр туктатыла.

Сугыш чорында Институтның әдәбият белеме бүлегендә берничә генә галим була [14: 65]. 1942 елда Я. Агишев «Габдулла Тукай – патриот» дигән хезмәтен бастыра. Институт галимнәре сугыш чоры әдәбияты буенча гомуми хезмәтләр, шул чорда бастырылган китапларга, әсәрләргә рецензияләр язу эшенә дә тартыла. Г. Тукай иҗатын өйрәнү юлында да сугыш елларында мөһим адымнар ясала. 1943 елда Я. Агишев белән Х. Хисмәтуллин тарафыннан шагыйрь әсәрләренең 1 нче томы бастырыла. 1943 елның башында Х. Ярми, Г. Кашшаф һәм К. Нәҗми фронтовик татарларга Сәлам хаты язалар.

Сугыш елларында Х. Ярми урынына Институт директоры итеп М. Гайнуллин билгеләнә. Әлеге галимнең хезмәтләре бүгенгәчә актуаль булып кала. Ул сугыш елларында басылып чыккан «Максим Горький и татарская литература» дигән кечкенә генә брошюрасында, язучының исемен атамый гына, Г. Исхакый хатын урнаштыра. Аның шулай ук К. Насыйрига багышланган хезмәтләре дә дөнья күрә.

М. Гайнуллин 1942–1944 елларда Татгосиздатны (Татарстан китап нәшриятын) җитәкли. 1944 елдан башлап әлеге вазифа З. Тинчурингa йөкләнә. Нәшрият ветераны Л. Хәмидуллин язганча: «Сугыш башланганда, биредә 100 ләп кеше эшләгән. Редактор, корректор һәм исәп-хисап хезмәткәрләренең күпчелеген, әлбәттә, хатын-кызлар тәшкил иткән. Ватан сугышы башлангач, китап нәшриятыннан фронтка 30 лап ир-ат һәм берничә хатын-кыз алына. 16 кеше, шул исәптән 1940–1942 еллар аралыгында нәшрият җитәкчесе булган Шакир Арсланов яу кырында ятып кала» [22: 49]. Шул чорда нәшриятта билгеле булган шәхесләрдән Г. Кашшаф, А. Гомәров, Ә. Камал, С. Фәйзуллин, А. Хөсәенова – редактор, Б. Әлминев китап бизәүче рәссам булып эшли.

Шартлар авыр булуга карамастан, сугыш вакытында нәшриятта китап бастыру тукталмый. Бу елларда 220 исемдә китап дөнья күрә, аларның гомуми тиражы 1,5 млн данәгә җитә [9: 397]. Арада, агитация һәм пропаганда юнәлешендә чыгарылган китаплардан тыш, Ш. Мөдәрриснең «Фронтовик татарлар», Н. Исәнбәтнең «Хуҗа Насретдин» «Идегәй», М. Җәлилнең «Алтынчәч», «Илдар», Н. Баянның «Карахмәт», «Туган авыл», С. Батталның «Сынау», Ф. Кәримнең «Мәхәббәт һәм нәфрәт», «Язгы төндә», К. Нәҗминең «Фәридә» китаплары, Ә. Ерикәй, Н. Дәүлинең шигырь җыентыклары, Г. Камал альбомы һ. б. басмалар бар [16: 206–221].

1940 елда Казанда М. Горький музее ачыла. Һәм ул Бөек Ватан сугышы чоры әдәби тормышында әһәмиятле урын алып тора. 1943 елдан биредә Г. Тукайга багышланган күргәзмә эшли башлый. 1944 елда Казанда Әдәби музей һәм Ш. Камалның Музей-квартирасын ачу турында карар кабул ителә [4: 155].

Шул рәвешле, Бөек Ватан сугышы елларында да Казанда әдәби тормыш тукталып тормый. Язучылар арасында шактый зур югалтулар булса дә, иҗат эше дәвам итә. Сугыш чорында каһарман язучыларыбызның яу кырындагы батырлыгы, М. Җәлилнең тоткынлыкта язылган «Моабит дәфтәрләре», Ф. Кәримнең «Кыңгыраулы яшел гармун», «Разведчик язмалары», Г. Кутуйның «Рөстәм маҗаралары», «сугыш яки тыл вакыйгаларын түгел, бәлки аларның кеше күңелендә чагылышын сурәтләү объекты ясаган, аерым кеше өчен фаҗига булуын үзәккә алган» [7: 61]. Ә. Еникинең «Бала», «Ана һәм кыз», «Бер генә сәгатькә» һәм шул чорда язылган күп кенә башка әсәрләр татар әдәбияты сынауларга бирешми алга таба атларга тиеш, дигән фикерне куәтли.

Әдәбият

1. Әдәбият баскычлары: татар совет әдәбияты елъязмасы (1917–1973). Казан: Татар. кит. нәшр., 1976. 476 б.

2. *Баһаветдинова Х.З.* Галимә Хәкимова Рабига Афзаловна: тормыш юлы һәм эшчәнлеге // Историческая этнология. 2021. Т. 6, № 1. С. 132–140.

3. Бөек һәм изге Ватан сугышы һәм Татарстан язучылары // Совет әдәбияты. 1941. № 8. Б. 95.

4. *Гаврилова М.Ф.* Роль Казанского музея А.М. Горького в деле сохранения литературного наследия Татарстана // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. 2019. № 46. С. 152–158.

5. *Гыйззәтуллин Н.* Әдәби хәрәкәт // Татар әдәбияты тарихы: алты томда. 5 т.: Бөек Ватан сугышы һәм сугыштан соңгы еллар әдәбияты (1941–1960). Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. Б. 11–36.

6. *Дибаева М.* Үзе бер һәйкәл / Матбугат йорты – гомер китабы: истәлек-хатирәләр. Казан: Мәгариф, 2006. Б. 92–94.

7. *Заһидуллина Д.Ф.* Әмирхан Еники прозасы: поэтик ачышлар // Фәнни Татарстан. 2024. № 4. Б. 60–64.

8. *Кабирова А.Ш.* Татарская АССР – важная тыловая база СССР // История татар с древнейших времен: в семи томах. Т. VII. Татары и Татарстан в XX – начале XXI в. Казань: Институт истории АН РТ, 2013. С. 388–398.

9. *Йосыпова Н.М.* Казан университетында татар әдәбият белеме: тарихы һәм бүгенгесе // TATARICA. 2024. № 23(2). Б. 41–60.

10. *Каримуллин А.Г., Каримуллин Ш.А.* Указатель авторефератов и диссертаций по татарской филологии по состоянию на 1998 год. Казань: Фикер, 2000. 160 с.

11. *Кашшаф Г.* Беренче тәэсирләр, беренче йомгаклар... // Совет әдәбияты. 1957. № 7. Б. 72–74.

12. *Кашшаф Г.* Нигез ташларын салганда // Казан утлары. 1972. № 3. Б. 139–158.

13. Матбугат йорты – гомер китабы: истәлек-хатирәләр. Казан: Мәгариф, 2006. 271 б.

14. 50 лет поисков и открытий. Казань: Татар. кн. изд-во, 1989. 240 с.

15. Сугыш уты белән өтелгән язмышлар. Фронтовик язучыларның хатлары һәм бүләкләү кәгазьләре җыентыгы. Казан: Ихлас, 2014. 623 б.

16. Татар китабы = Татарская книга: альбом / төз.-авт.: Р.Ф. Мәрданов, И.Г. Һадиев. Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. 504 б.

17. Татарстан китап нәшрияты. 100 ел: тарих сәхифәләреннән. Шәхесләр, истәлекләр. Казан: Татар. кит., нәшр., 2019. 170 б.

18. Татарстанның фронтовик язучылары / төз.: Ш. Мостафин, Ә. Мушинский. Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. 367 б.

19. *Фәйзи Җ.* Онытылмас хатирәләр // Муса Җәлил турында истәлекләр / Төз. Р.Ә. Мостафин. Казан: Татар. кит. нәшр., 2006. Б. 74–79.

20. *Фәйзуллин Р.* Татарстан Язучылар берлеге (Әдипләр берлеге): публицистик уйланулар, тарихи фактлар, хатирә-күзәтүләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. 223 б.

21. Фронтовик язучыларның яңа әсәрләре // Кызыл Татарстан. 1943. 4 апр.

22. *Хәмидуллин Л.* Мылтык һәм каләм берлеге // Татарстан китап нәшрияты. 100 ел: тарих сәхифәләреннән. Шәхесләр, истәлекләр. Казан: Татар. кит., нәшр., 2019. Б. 48–50.

23. *Шамова Ә.* Газета битләрендә фронт сәхифәләре // Казан утлары. 2005. № 5. Б. 137–150.

Галиева Ләйсән Шәүкәт кызы,
филология фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының әдәбият белеме бүлеге өлкән фәнни хезмәткәре

Галиева Лейсан Шаукатовна,
кандидат филологических наук, старший научный сотрудник отдела литературоведения Института языка, литературы и искусства имени Г. Ибрагимова АН РТ

nisanbedri@mail.ru